

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาทัศนคติของผู้สูงอายุไทยต่อการสมรสและการมีเพศสัมพันธ์ในครั้งนี้ ใช้ข้อมูลจากโครงการวิจัยผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม ประชากรของผู้สูงอายุไทย (The Survey of Socio-economic Consequences of the Ageing of the Population in Thailand หรือ SECAPT) ซึ่งเก็บข้อมูลโดยสถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.2529 สุ่มตัวอย่างโดยวิธี Stratified Three Stage Sampling ได้ตัวอย่างระดับประเทศจำนวน 3252 ราย การวิเคราะห์นั้นได้แบ่งออกเป็น 2 ตอน คือตอนแรกเป็นการวิเคราะห์ทัศนคติต่อการสมรสในผู้สูงอายุที่เป็นโสด หม้าย หย่าร้าง และแยกกันอยู่ (ไม่ได้กำลังสมรส) ส่วนตอนที่สองเป็นการวิเคราะห์ทัศนคติต่อการยังคงมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ และอายุที่ชายหรือหญิงควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ ผลการศึกษาอาจจะสรุปได้ดังนี้

1. ทัศนคติต่อการสมรสในผู้สูงอายุที่เป็นโสด หม้าย หย่าร้าง หรือแยกกันอยู่

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่คือร้อยละ 59 ไม่เห็นด้วยกับการสมรสในผู้สูงอายุ มีเพียงร้อยละ 23.2 ที่เห็นด้วยมาก และสัดส่วนของผู้ที่มีความเห็นปานกลางคิดเป็นร้อยละ 17.8 จากข้อค้นพบทำให้สันนิษฐานได้ว่า ผู้สูงอายุอาจมีความละเอียดหรือหวั่นไหวต่อทัศนคติหรือความเชื่อของสังคมที่มักจะมองว่าวัยสูงอายุไม่ควรสมรส เพราะถ้าผู้สูงอายุใดสมรสสังคมมักจะมิทำที่ไม่ดี เช่น ถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้หมกมุ่นในกามารมณ์ ซึ่งความเชื่อต่างๆ เหล่านี้อาจมีผลต่อการแสดงความคิดเห็นของผู้สูงอายุได้ และเมื่อนำลักษณะภูมิหลังทางประชากร สังคม และเศรษฐกิจของผู้สูงอายุคือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส จำนวนครั้งที่สมรส จำนวนบุตรที่มีชีวิต ภาวะสุขภาพ การศึกษา โครงสร้างครัวเรือน เขตที่อยู่อาศัย ภาค ศาสนา และการทำงานเชิงเศรษฐกิจมาหาความสัมพันธ์ ปรากฏว่า เพศ อายุ การศึกษา และการทำงานเชิงเศรษฐกิจ มีอิทธิพลทำให้เกิดความแตกต่างในทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สำหรับเพศ อายุ และการทำงานเชิงเศรษฐกิจมีทิศทางความสัมพันธ์สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ กล่าวคือ ผู้สูงอายุชายเห็นด้วยกับการสมรสในผู้สูงอายุที่ไม่ได้กำลังสมรส คิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุหญิง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหญิงนั้นมักจะถูกสั่งสอนอบรมให้มิทัศนคติเชิงอนุรักษ์นิยม ซึ่งมิผลทำให้หญิงนั้นมีแนวความคิดที่ค่อนข้างแคบ ไม่กล้าที่จะแสดงความรู้สึกที่แท้จริงของตนนัก สำหรับ

อายุนั้น กลับพบว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่าจะ เห็นด้วยมากคิด เป็นร้อยละที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีอายุน้อย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีอายุ 75 ปีขึ้นไป เห็นด้วยมากคิด เป็นสัดส่วนที่สูงสุด จากข้อค้นพบนี้ สะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมากอาจประสบกับภาวะการ เป็นหม้าย ยิ่งไปไหนมาไหนไม่สะดวก เพราะสุขภาพไม่อำนวย การพบปะเพื่อนฝูงก็จะลดน้อยลง เกิดความว่าเหว่ เหงา อาจเห็นว่าการสมรส จะทำให้มีเพื่อนร่วมชีวิตในบั้นปลาย และ เมื่อนำการทำงานเชิง เศรษฐกิจมาหาความสัมพันธ์ พบว่าผู้สูงอายุที่ทำงานเชิง เศรษฐกิจ เห็นด้วยคิด เป็นร้อยละที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเชิง เศรษฐกิจ ทำให้สันนิษฐานว่า ภาพรวมเกี่ยวกับภาวะสุขภาพหรือการสมรสของผู้สูงอายุที่ทำงานเชิง เศรษฐกิจ อาจจะดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้ทำงานเชิง เศรษฐกิจ สำหรับระดับการศึกษานั้น พบทิศทางการความสัมพันธ์ กลับกันกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาต่ำกว่าจะ เห็นด้วยมากกับการสมรสในผู้สูงอายุ คิด เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงกว่า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้สูงอายุที่ไม่มีการศึกษา สถานภาพโดยทั่วไป อาจไม่ดีเท่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงกว่า การดำเนินชีวิตในชีวิตอาจเต็มไปด้วย ความลำบาก จึงเห็นว่าการสมรสน่าจะเป็นวิธีหนึ่งทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของตนดีขึ้น

ส่วนสถานภาพสมรส จำนวนครั้งที่สมรส และภาคัน พบว่ามีอิทธิพลทำให้เกิด ความแตกต่างในทัศนคติบางสถานการณ์ กล่าวคือ สถานภาพสมรสมีผลทำให้เกิดความแตกต่างใน ทัศนคติในกลุ่มเพศชายเท่านั้น โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสอื่นา (หม้าย, หย่าร้าง, แยกกันอยู่ และโสด) เห็นด้วยมากกับการสมรสในผู้สูงอายุสูงกว่าผู้สูงอายุชายที่สมรส สำหรับ จำนวนครั้งที่สมรสพบว่ามีความผันแปร เฉพาะใน เขตชนบท และกลุ่มอายุ 60-64 ปี และ 65-74 ปี กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่สมรสมากกว่าหนึ่งครั้ง เห็นด้วยมาก คิด เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่สมรส ครั้งเดียว สำหรับภาคัน พบความสัมพันธ์ เฉพาะกลุ่มเพศหญิง โดยที่ผู้สูงอายุที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร จะมีทัศนคติที่ เห็นด้วยกับการสมรสต่ำกว่าผู้สูงอายุที่อาศัยในภาคอื่นา และศาสนา พบความสัมพันธ์ เฉพาะในกลุ่มเพศชาย ซึ่งพบว่าผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม เห็นด้วยมากกับการสมรสในผู้สูงอายุที่ไม่ได้ กำลังสมรส คิด เป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ที่นับถือศาสนาพุทธ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหลักคำสอนของศาสนา อิสลามอนุญาตให้มีภรรยาได้หลายคน ซึ่งวิถีชีวิตของผู้นับถือศาสนาอิสลาม หากสิ่งใดดีคิดว่าไม่ขัด กับคำสอนของศาสนาจะยอมรับโดยง่าย

2. ทัศนคติต่อการมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ และอายุที่ควร เลิกมีเพศสัมพันธ์

2.1 ทัศนคติต่อการมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ

ปรากฏว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ คือร้อยละ 67.5 ไม่เห็นด้วยกับการยังคงมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ มีเพียงประมาณ เกือบหนึ่งในสาม เท่านั้นที่เห็นด้วย ข้อค้นพบนี้หาก เปรียบ เทียบกับ ความเห็นต่ออายุที่ชายหรือหญิงควร เลิกมี เพศสัมพันธ์ ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ เห็นว่าชายหรือหญิง ควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไป จากผลการวิจัยสองส่วนนี้จะ เห็นว่ามีความขัดกัน น่าจะมีสาเหตุมาจากความแตกต่างของคำถาม กล่าวคือความเห็นต่อการยังคงมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ นั้น ได้คำตอบจากคำถามที่ว่า "ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการที่ผู้ชายหรือผู้หญิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป แล้วยังมีความสัมพันธ์ทาง เพศกับคู่สมรสของตน" สำหรับส่วนของอายุที่ชายหรือหญิงควร เลิกมี เพศสัมพันธ์นั้นได้จากสองคำถามคือ "ท่านคิดว่าผู้ชายควร เลิกมีความสัมพันธ์ทาง เพศกับผู้หญิง เมื่ออายุ เท่าไร" และคำถามที่ว่า "ท่านคิดว่าผู้หญิงควร เลิกมีความสัมพันธ์ทาง เพศกับสามีของตน เมื่ออายุ เท่าไร" จะเห็นว่าคำถามในส่วนการยังคงมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุ นั้น ได้ระบุถึงอายุบุคคลที่กล่าว ถึง คือชายหรือหญิงที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งอายุนี้ตามค่านิยมของคนไทยถือว่าเป็นอายุที่นับได้ว่าเป็น ผู้สูงอายุ แต่สองคำถามหลังกล่าวถึงชายหรือหญิงทั่วๆ ไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำลักษณะภูมิหลังคือ เพศ อายุ สถานภาพสมรส ภาวะ สุขภาพ การศึกษา เขตที่อยู่อาศัย ภาค ศาสนา และการทำงานเชิง เศรษฐกิจ ปรากฏว่าผู้สูงอายุ ส่วนใหญ่มีความเห็นต่อ เรื่องนี้ไม่แตกต่างกัน ยกเว้น เพศ และภาค เท่านั้นที่พบว่ามอิทธิพลทำให้เกิด ความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ กล่าวคือ ผู้สูงอายุชายเห็นด้วยกับการมีเพศสัมพันธ์ใน ผู้สูงอายุมากกว่าผู้สูงอายุหญิง ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางของสมมติฐานที่ตั้งไว้ อาจเป็นผลมาจาก บรรทัดฐานทางสังคมที่มักจะกำหนดขอบ เขต เกี่ยวกับพฤติกรรมทาง เพศของหญิงค่อนข้างแคบกว่าชาย ประกอบกับข้อ เสียเปรียบในด้านสรีระ และบางครั้งหญิงมักจะถูกมองว่าเป็นเพียงวัตถุทาง เพศสำหรับ ชายเท่านั้น ทั้งนี้เพราะสังคมทั่วๆ ไปมักจะใช้มาตรฐานซ้อน (double standards) คือใช้ เกณฑ์ประเมินพฤติกรรมทาง เพศของหญิงและชายคนละ เกณฑ์ (Reiss 1960:89) อาจมีส่วนทำให้ ผู้สูงอายุหญิงมีความคิดกับ เรื่อง เพศเชิงอนุรักษ์มากกว่าชาย

ส่วนภาคนั้น พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นด้วยกับการ ยังคงมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุมากที่สุด รองลงมาคือ ผู้ที่อยู่ในภาคเหนือ ภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) กรุงเทพมหานคร และภาคใต้ ตามลำดับ ซึ่งมีทิศทางไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

ทั้งนี้อาจเป็นได้ว่า วัฒนธรรม คำสอน สุภายิต คำพึงเพย การละเล่น นิทานพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะที่เปิด (permissive) กับเรื่องนี้

ส่วนอายุ สถานภาพสมรส ภาวะสุขภาพ การศึกษา ศาสนา ไม่มีผลต่อการผันแปรของทัศนคติ สำหรับเขตที่อยู่อาศัยนั้น มีผลทำให้เกิดความแตกต่างในทัศนคติ เฉพาะในกลุ่ม เพศหญิง ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตชนบทเห็นด้วยสูงกว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตเมือง และการทำงานเชิงเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์ เฉพาะกลุ่มอายุ 65-74 ปี ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุที่ทำงานเชิงเศรษฐกิจ เห็นด้วย คิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ที่ไม่ได้ทำงานเชิงเศรษฐกิจ

2.2 ทัศนคติต่ออายุที่ชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์

ผู้สูงอายุส่วนใหญ่คือร้อยละ 68.5 เห็นว่าชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุคือ 60 ปีขึ้นไป มีเพียงร้อยละ 23.1 เท่านั้น ที่เห็นว่าชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่ออายุน้อยคือต่ำกว่า 60 ปี และร้อยละ 8.4 เห็นว่าแล้วแต่กรณี แต่ในการวิเคราะห์ได้นำเสนอเฉพาะความเห็นที่ควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุเท่านั้น เมื่อจำแนกความเห็นตาม เพศ อายุ สถานภาพสมรส ภาวะสุขภาพ การศึกษา เขตที่อยู่อาศัย ภาค ศาสนา และการทำงานเชิงเศรษฐกิจ ปรากฏว่า สถานภาพสมรสและภาคเท่านั้นที่มีอิทธิพลทำให้เกิดความแตกต่างในทัศนคติ กล่าวคือผู้สูงอายุที่สมรสเห็นว่าชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุคือ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้สูงอายุที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ (หม้าย หย่าร้าง แยกกันอยู่ และโสด) ซึ่งสอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนภาคนั้น พบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นด้วยกับการที่ชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไปสูงสุด รองลงมาคือผู้ที่อยู่ในภาคเหนือ กลาง (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) กรุงเทพมหานครและภาคใต้ ตามลำดับ และยังพบว่าการศึกษาามีผลทำให้เกิดการผันแปรของทัศนคติในกลุ่มอายุ 60-64 ปี โดยพบว่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาอื่นๆ เห็นว่าชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุคิดเป็นสัดส่วนที่สูงสุด และยังพบว่าศาสนามีผลทำให้เกิดความแตกต่างในทัศนคติในเขตชนบทเท่านั้น ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุนับถือศาสนาพุทธ เห็นว่าชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุสูงกว่าผู้นับถือศาสนาอิสลาม อย่างไรก็ตาม จากข้อค้นพบนี้แสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีความเห็นต่อเรื่องนี้ไม่แตกต่างกัน น่าจะเป็นเพราะมาตรฐานข้อในการมองบทบาทของชายและหญิงในสังคมไทย ที่ผู้ชายนั้นได้รับการยอมรับในลักษณะทางสรีรวิทยาและความสามารถในด้านต่างๆ ว่าเหนือว่าผู้หญิง รวมไปถึงทั้ง เรื่องการมีความสัมพันธ์ทางเพศที่มักจะมองว่า เรื่องนี้เป็นของคู่กันกับชาย หรือจากข้อเท็จจริงที่ชายปกติสามารถสืบพันธุ์ได้ตลอดไปก็ได้

2.3 ทัศนคติต่ออายุที่หญิงควร เลิกมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรสของตน

แม้พบว่าผู้สูงอายุประมาณครึ่งหนึ่ง คือร้อยละ 49 เห็นว่าหญิงควรเลิกมีเพศสัมพันธ์กับคู่สมรสตนเมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไป แต่ถ้าหากเปรียบเทียบกับความเห็นต่ออายุที่ชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์เมื่อสูงอายุ เห็นได้ว่ามีอัตราส่วนร้อยละต่ำกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะมาตรฐานข้อในการมองบทบาทของชายและหญิงในสังคมไทย ตามที่กล่าวแล้วและเมื่อจำแนกความเห็นตามลักษณะภูมิหลัง ปรากฏว่า เพศ อายุ เขตที่อยู่อาศัย และภาคมีผลทำให้เกิดผันแปรในทัศนคติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ โดยเฉพาะเพศพบทิศทางการความสัมพันธ์สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ คือ ผู้สูงอายุหญิงเห็นว่าการเลิกมีเพศสัมพันธ์เมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไปคิดเป็นสัดส่วนที่ต่ำกว่าผู้สูงอายุชาย ส่วนอายุนั้นพบว่าผู้ที่มีอายุมากกว่า โดยเฉพาะผู้ที่มีอายุ 75 ปีขึ้นไป เห็นว่าการเลิกมีเพศสัมพันธ์เมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไป คิดเป็นสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ที่มีอายุน้อยกว่า สำหรับเขตที่อยู่อาศัยนั้นพบว่าผู้สูงอายุที่อยู่ในเขตชนบทเห็นว่าการเลิกมีเพศสัมพันธ์เมื่อสูงอายุในสัดส่วนที่สูงกว่าผู้ที่อยู่ในเขตเมือง จากข้อค้นพบนี้ทำให้สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นเพราะวิถีชีวิตของคนเมืองในเงื่อนไขในปัจจุบัน มีความหลากหลายสามารถที่จะแสวงหาสิ่งอื่นมาชดเชยสิ่งนี้ได้ แต่ผู้ที่อยู่ในชนบทการสมาคมจะอยู่ในวงแคบกว่าและไม่ค่อยไปไหนมาไหน อาจเห็นว่าการมีกิจกรรมทางเพศน่าจะเป็นส่วนหนึ่งจะทำให้ชีวิตมีความหมายยิ่งขึ้น ส่วนภาคนั้นพบท่านเองเดียวกันกับอายุที่ชายควรเลิกมีเพศสัมพันธ์ คือ ผู้สูงอายุที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เห็นว่าการเลิกมีเพศสัมพันธ์เมื่อสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนที่สูงกว่าทุกภาค ตามเหตุผลที่ได้กล่าวแล้ว

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ ในเชิงนโยบายดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาทำให้ทราบว่า ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการสมรสในผู้สูงอายุ อาจเป็นเพราะว่าผู้สูงอายุเองเห็นว่าวัยของตนไม่เหมาะสมที่จะสมรส เช่น เรื่องของสังขาร ความรับผิดชอบเลี้ยงดูสมาชิก การแบ่งสรรมรดก หรืออาจเป็นเพราะวันไหวต่อทัศนคติของสังคมที่มักจะมองว่ามั่วสุมในเรื่องกามารมณ์ อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาที่พบว่ายิ่งผู้สูงอายุอายุมากขึ้นเท่าไร สัดส่วนของผู้ที่เห็นด้วยกับการสมรสในผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ทำให้สันนิษฐานว่าผู้สูงอายุที่มีอายุมาก อาจประสบภาวะการเป็นหม้าย ไปไหนมาไหนไม่สะดวก การพบปะเพื่อนฝูงน้อยลง หรือถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง ดังนั้น การสมรสในผู้สูงอายุน่าจะมีเหตุผลมาจากต้องการ

มีเพื่อนปรึกษาหารือในปัญหาต่างๆ หรือดูแลปรนนิบัติ ด้วยสาเหตุดังกล่าวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร มีบทบาทสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับเพื่อนฝูง อาจเป็นรูปของชมรม ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะ เขตชนบทนั้น ผู้สูงอายุอาจจะรวมตัวเป็นกลุ่มเล็กๆ หลังเสร็จจากกิจกรรมทาง ศาสนา เพื่อปรึกษาหารือร่วมกันคิดร่วมกันทำ หรือมีกิจกรรมสันทนาการ ซึ่งจะ เป็นประโยชน์กับผู้สูง อายุไม่น้อย

2. สถาบันครอบครัว ควรให้ความรัก ความอบอุ่น ดูแลปรนนิบัติ ตลอดจนให้ความเคารพ กับผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุจะรู้สึกว่าคุณค่า ไม่ถูกทอดทิ้ง การดำเนินชีวิตในบั้นปลายจะไม่มีปัญหา เรื่อง ความเหงา ว่าเหว่ หมดหวัง หรือซึมเศร้า

3. สำหรับเรื่องการมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุนั้น ผู้สูงอายุไทยส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย ซึ่ง ผลการวิจัยขัดกับความเห็นต่ออายุที่ชายหรือหญิงควร เล็กมีเพศสัมพันธ์ ซึ่งพบว่าผู้สูงอายุส่วนใหญ่ เห็นว่าชายหรือหญิงควร เล็กมีเพศสัมพันธ์ เมื่อสูงอายุหรือ 60 ปีขึ้นไป จากข้อค้นพบทำให้สันนิษฐาน ว่า ผู้สูงอายุอาจมีความละเอียดที่จะแสดงความคิดเห็น ทั้งนี้เพราะสังคมมักมองว่าวัยสูงอายุนี้ไม่มี ความต้องการทางเพศหรือหมดความหมายในเรื่องเพศไปแล้ว ซึ่งบางครั้งทำให้ผู้สูงอายุต้องกระทำ บางอย่างผิดความรู้สึกตนเอง เช่น แยกห้องนอน ต่างคนต่างอยู่ เกิดความรู้สึกว่าตนเองถูกทอดทิ้ง หรือทำให้เกิดการหย่าร้างในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้น ค่านิยมบางอย่างที่ทำลายความสัมพันธ์ระหว่าง สามี-ภรรยา เช่น ค่านิยม หรือความเชื่อที่ว่าผู้สูงอายุไม่มีความต้องการทางเพศ ควรจะพิจารณา ถึงสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน กรม ประชาสงเคราะห์ ฯลฯ ควรมีบทบาทในการส่งเสริมหรือปลูกฝังค่านิยมที่มีต่อการมีเพศสัมพันธ์ใน ผู้สูงอายุเสียใหม่ โดยถือว่าเป็นสิ่งปกติธรรมดาไม่ใช่สิ่งผิดปกติหรือน่าตำหนิแต่อย่างใด เพื่อให้ผู้สูง อายุอีกจำนวนมากจะได้ใช้ชีวิตอย่างเป็นสุขและมีความหมายยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้สูงอายุเองมักเห็นด้วยกับค่านิยมของสังคม บางครั้งต้องงดเว้นกิจกรรม ทางเพศทั้งที่ต้องการ แต่ถ้าเราพิจารณาให้เห็นได้ว่า วัยสูงอายุเป็นวัยน่าสนใจไม่น้อย เพราะ หลังจากหมดภาระในหน้าที่การงาน เรื่องครอบครัว ซึ่งบุตรหลานมักจะแยกครอบครัวอยู่ต่างหาก ในกรณีที่ไม่มีความเป็นหม้าย การปรับตัวในเรื่องเพศจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้รู้สึกว่าตนยังเป็นที่ต้องการของคู่สมรส รู้สึกว่าคุณค่า ดังนั้น การให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์ ในวัยสูงอายุแก่ผู้สูงอายุจึงมีความสำคัญพอๆ กันกับวัยอื่นๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีบทบาทใน เรื่องนี้ด้วย

นอกจากข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายดังกล่าวข้างต้นแล้ว ควรได้มีการศึกษาในเรื่องการสมรสและการมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุให้กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในครั้งต่อไปดังนี้คือ

1. จากข้อค้นพบในการศึกษาคครั้งนี้ ผู้สูงอายุยังเห็นด้วยกับการสมรสและการมีเพศสัมพันธ์ในผู้สูงอายุไม่มากนัก ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ผู้สูงอายุยังมีความหวงแหนต่อทัศนคติของสังคม ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่ยังเห็นว่าผู้สูงอายุไม่ควรมิกิจกรรมในเรื่องเหล่านี้ อาจมีส่วนทำให้ผู้สูงอายุเห็นด้วยต่ำกว่าความเป็นจริง ในอนาคตเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ความคิด ความเชื่อ ต่อเรื่องดังกล่าวอาจจะเปลี่ยนแปลงไป หากได้มีการศึกษาวิจัยเปรียบเทียบกับการศึกษาในครั้งนี้ ก็น่าจะเกิดผลดีต่อการศึกษาด้านนี้ไม่น้อย
2. ในส่วนของทัศนคติต่อการสมรสในผู้สูงอายุนั้น อาจจะทำได้โดยวิเคราะห์เปรียบเทียบเฉพาะประเด็นที่ผู้สูงอายุชายแต่งงานกับหญิงที่อายุอ่อนกว่า และผู้สูงอายุหญิงแต่งงานกับชายที่อายุอ่อนกว่า ซึ่งจะให้ผลที่น่าสนใจในแง่ของความเห็นเกี่ยวกับการสมรสของผู้สูงอายุไทย
3. สำหรับผู้สูงอายุที่ไม่อยู่ในข่ายของการศึกษาคครั้งนี้ เช่น มีปัญหาในการได้ยิน เจ็บป่วยจนไม่สามารถสัมภาษณ์ได้ หากมีผู้สนใจในการศึกษาเรื่องสุขภาพของผู้สูงอายุ อาจเก็บข้อมูลของผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยได้โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่ดูแลใกล้ชิดผู้สูงอายุ ซึ่งจะได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้สูงอายุเหล่านั้นได้
4. กรณีความเห็นต่ออายุที่ชายหรือหญิงควรเลิกมีเพศสัมพันธ์นั้น มีบางประเด็นที่ผู้สูงอายุแสดงทัศนคติอย่างมีเงื่อนไข ถ้านำประเด็นดังกล่าวมาศึกษาจะทำให้เห็นความต้องการที่แท้จริงของผู้สูงอายุได้เช่นกัน
5. ในการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้น น่าจะได้เปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่นด้วย เช่น วัยรุ่น หรือวัยผู้ใหญ่ เพื่อจะทำให้เห็นภาพว่ามีความเห็นแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร